

Kristina Rutkovska

Kalbinis–kultūrinis DVARO vaizdas Lietuvoje

[https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=12MmxZWzfk8dl638ALTMTrQlzwog&ll=55.02265957117741%2C26.035216281249973&z=10.](https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=12MmxZWzfk8dl638ALTMTrQlzwog&ll=55.02265957117741%2C26.035216281249973&z=10)

Žodinė istorija

- Žodinės istorijos pradžia laikomas pirmojo jos archyvo sudarymas 1948 m. JAV Kolumbijos universitete (*Columbia Oral History Research Office*) Allano Nevinso – biografininko, istoriko ir žurnalisto iniciatyva (Nevins 1996: 29).
- Per kitus keliolika metų daugelis amerikiečių centrų įsitraukė į projektus, kuriuose taikyta būtent pasakojamosios istorijos metodą: universitetai, bibliotekos archyvai, muziejai, istorikų bendruomenės, korporacijos, bažnytinės grupės ir kt.
- Vykdyta veikla nebuvo vien mokslinio, bet veikiau visuomeninio pobūdžio.

- Žodinė istorija yra laikoma naujovišku tyrimų metodu, o paskutiniaisiais dešimtmečiais jo populiarumas auga ypač Vakarų Europos šalyse.
- Lietuvoje ši disciplina pritaikymą randa istorikų, sociologų, o pastaruoju laiku ir folkloristų darbuose.

Tyrimų laukai

Galima išskirti pagrindinius pasakojamosios istorijos tyrimų laukus:

1. kalbančiojo subjekto laukas (ką jamžiname);
2. klausytojo / adresato laukas (kam skirtas pranešimas);
3. temos laukas (apie ką kalbama);

DVARAS

Kaip atrodė - RŪMAI

- *O Meikštai tai ką, kiek va čia matyti, viduryje buvo pono rūmai, keletas jo namų, ir viskas, o taip nebuvo. Dabar jau jo nebėra, o buvo viskas aplinkui aptverta, akmenimis, mūru, ir tokie geležiniai vartai buvo, kad tik pas jį įvažiuotum. Atsimenu, buvo labai dideli apskriti akmeniniai stulpai, iš akmenų sudėti, o tuose stulpuose tokie kabliai ir geležiniai vartai. [Mejkszty, JSz42]*

Pušų dvaro bažnytelė

O Pūškose irgi buvo [ponas]. Kur dabar bažnyčia, tas ponas Pizaninas jai žemę atidavė. Norėjo statyti bažnyčią Meikštuose, bet Meištavičiaus ponia nedavė žemės, pagailėjo. O tas Pūškų ponas davė. Ten prie ežero yra didelis kalnas, graži vieta, negalima žemės dirbti, pats kalnas, jis ir perleido bažnyčiai, ten ir pastatė. [Mejkszty, JSz42]

Leščinskio dvaras

- [*<O kokiame kaime gyvenote?>* Smalvelių dvaras. Ten ponų dvaras buvo. Gražus tas ponų dvaras buvo. Leščinskis daktaras buvo, tėvas pas jį visą laiką tarnavo. [...]. Žemiau prie dvaro buvo koplytėlė, ten per šv. Onos atlaidus kunigas atvažiuodavo. (Smołwy, MSZ29)

Starkaus dvaras

- Čia tik mūsų tas dvaras, o ten toliau buvo dvarų, Starkus toks buvo, gal kokie septyni kilometrai nuo čia. Jei važiavote iš tos pusės, matėte didelius mūrus. Gal nežiūrite, jei nepastebėjote. Didelį malūną turėjo, visai kitaip gyveno. [Romańce, RW24].

Smulkesnių bajorų namai arba tiesiog „arendatorių“ namai

Čia dvaras buvo, ten ponas buvo. O tas ponas – Kvinta iš Lipniškės, jis buvo atidavęs [nuomoti tokiam] iš Vidžių, irgi turtingam. Nuomojo čia. [Ar buvo rūmai?] Ne, nebuvo. Paparastas namas buvo. Tik tiek, kad ponu vadinosi. Va ten Paukšteliškėje buvo ponas, tas jau truputį didesnis, bet irgi toks pat. Bet seniau ir ponai gyveno tokiuose namuose. Tokie paprasti namai būdavo. O seniau nebuvo. Matote, seniau ir ponams buvo sunku gyventi. Mokečiai buvo. Reikėdavo daug mokėti...] (Kamionka, ZS35)

Dvarų griovimas

- Mane iš dvaro ten nešė krikštyti. Toje koplytėlėje ir ponai palaidoti. Dabar ten išgriauta, po karo išvertė tą koplytėlę, lėkė aukso ieškoti, karstus metalinius išstampė, išvartė. Tik tą vietą žinome, koplytėlė pastatyta, akmuo didelis, ten žydai rinkdavosi, prekiaudavo. Atsimenu, buvau penkerių ar šešerių metų.(Smołwy, MSZ29)

-

Dvarų griovimas

Toji Balsiova daug žino apie senesnius laikus ir apie Leščinskį, ir apie Smalvelių dvarą. Kiti jau išmirę. Buvo tokie Biliai, tie į Lenkiją išvažiavo. Greta tokie Lapeliškiai, Lapeliškių dvaras netoli, su mūsų ponu draugavo. Už kokių septynių kilometrų irgi yra didžiulis dvaras, ten daug kas gyveno, dabar jau išgriautas. Pamiršau, kaip ta vieta vadinama. Gražus buvo dvaras, ponai pas Leščinskius atvažiuodavo.](Smołwy, MSz29)

Dvarų griovimas

- Labai gražūs buvo rūmai, bet dabar juos išgriovė. Dar kai aš atvažiavau penkiasdešimtaisiais, oi, kaip auksas buvo, tokie karnizai visur kambariuose, iš tinko nulipdyti. O kai jau mes, kai aš į mokyklą pradėjau vaikščioti, po karo nebuvo kreidos mokykloje rašyti, būdavo, mokytojas [klausia], kur kreidos rasite. Na tai ateisime, atsikirsime gabaliuką tuose rūmuose, susmulkinsime, atsinešime ir rašome. Bet ten buvo ir krosnių, labai gražių koklių, išrankiojo žmonės, išdaužė. Tuose rūmuose tuoj po karo norėjo padaryti dešimties skyrių mokyklą, norėjo ir ligoninę padaryti, labai didelis namas buvo, daug didelių butų, daug žmonių čia gyveno. O paskui kai pradėjo, kam ko reikia, va, malkų, išpjovė kur rąstą, nuleido, – ponų, čia nereikia, čia ponų, galima laužyti, taip ir paleido – ponų, ponų, išlaužė, išdaužė viską. [Mejkszty, JSz42]

Dvarų griovimas

- O tada šitame gale tokie bokštai, dabar du yra tame gale, aname gale irgi du buvo, tokie gražūs bokštai. Aš jau kariuomenėje buvau, kai toks jaunas direktorius, atvažiavęs iš Ukrainos, apžiūrėjo, kad čia geras namas, galima jį pritaikyti, tai tuos du bokštus nuvertė, bet paskui skundėsi, kad vos nuvertė, dviem vikšriniais traktoriais davėsi davėsi kelias dienas. Paskui jis ten pristatė, padarė tokią, jam iš rajono buvo didelę nuobaudą davę, kad tą namą stato. O paskui apsižiūrėjo, kad jis savo jėgomis padarė, taip išeina, kad veltui, tai jokių mokėjimų nebuvo. Jau buvo ir apylinkė įrengta, ir biblioteka, ir klubas geras, ir viskas. O dabar ir vėl sunaikino, kai atėjo Lietuva, viską sunaikino, išdaužė, ir vėl tas pats. Kadaisė ponų laužė, o dabar sako – rusų, tai tą rusų laužo, dabar nereikia. Tik paštas likęs ir biblioteka viršuje, o daugiau nieko, viską sunaikino. [Mejkszty, JSz42]

PONAS

*Vietiniai gyventojai vadina juos ponais, ponaičiais, vartoja ir būdvardinę formą poniški, o dažniausiai tiesiog pasitelka apibūdinimą turtingas, turtuolis. Labai retai vartojamas žodis šlėkta (lenk. *szlachta*), o kilusias iš Baltarusijos ponų žmonas vietiniai gyventojai vadino grafienėmis, vieną kartą buvo pavartotas ir žodis bajorė.*

Žmonių atmintyje išliko beveik visų ponų pavardės ir vardai

*Jis tarnavo pas Leščinskį, pas poną
daktarą Leščinskį. Ji <žmona> lovoje
gulėjo. Kai aš gimiau, ji dar
vaikščiojo, ir buvo mano krikšto
motina. O jos vyras buvo daktaras.
Mano tėvukas tarnavo pas juos.
[Smolwy, MSz29]*

- *Daktaras Leščinskis vaikų neturėjo, bevaikiai jie buvo. Buvo tik tokia senutė Leščinskio sesuo Zofija. Vis tuos senesnius, vis senesnius laikus prisimenu.](Smołwy, MSz29)*

[Pono pavardė buvo Olševskis. Jie išvažiavo į Lenkiją. Sūnus tikriausiai 45-aisiais išvažiavo. Čia dar buvo pasilikusi motina su seserimi, bet paskui ir jos išvažiavo. Sūnus ir motiną pasiėmė.] [Kimbarciszki, EM20]

[...] o ten toliau buvo dvarų, Starkus toks buvo [...]. Iš kitos pusės Vitkus gyveno. Na Starkusovna yra, viena jo duktė ten gyvena Naujadvaryje.

[Romańce, RW24]

Starkutė.

<Ar šiose apylinkėse dar gyveno kokių nors ponų?> Buvo, va čia Liškovskiai tokie, ne taip toli, už kokių trijų kilometrų, senukai pasakoja, jau išmirę, pasakoja, kad senasis Chmelevskis devyniasdešimt devynerių miręs. Ten labai turtinga buvo ta Griškaučizna, daug kas sakydavo, kaip kadaise vadino, baudžiavos laikais, sakydavo, aš dar vaikas buvau, atsimenu. (Mejkszty, JSz42)

Ponų žemė

Čia pono žemė ir čia nieko nebuvo, tik kaimai. Jie vadinosi Andrelėnai, čia Trukonys, tokie va kaimeliai, savo žemės žmonės turėjo netoli pono, čia prie Meikštų ir gyveno. Dar Šiūlėnai, tokie va kaimai, o čia visur buvo pono Meištavičiaus žemė. Dar Pociūnai, už dviejų kilometrų kaimelis, ten irgi buvo žmonių, irgi savo [jo] kaimas. Juk jis labai daug žemės turėjo ten, Baltarusijoje, ir čia. Aš dirbau, labai daug žemės turėjo.] (Mejkszty, JSZ42)

Kitoks negu visi

*[...] Meišta vičiui buvo leista keturiais. Jis buvo turtingas, o Pūškų ponas, man rodos, tik dviem tegalėjo važinėti, ne toks turtingas buvo. Jei koks ponas turtingesnis, turtų turi, tai jam buvo leidžiama tiek arklių važinėti. Meišta vičiui buvo leista šešiais važinėti, keturiais. O jo žmonai – šešiais, nes ji buvo turtingesnė, grafitė. Ji labai daug miškų turėjo.
(Mejkszty, JSZ42)*

Pono arkliai

- *[Buvo arklys, pora arklių, dar mano tėvukas juos prižiūrėjo, tiesiog blizgėjo tie arkliai, vežimaitis gražus, prašmatnus. Ponaq tuo vežimaičiu vežiojo, pasodina, kokių nors vaistų važiuoja, arkliai prašmatnūs, net blizga. [Smołwy, MSz29]*
-

Ar buvo gerų ponų?

*[Atsimenu, buvau penkerių ar šešerių metų, saldainių duodavo. [...]] O mano tėvukas užleido jam, ponas buvo davęs pinigų, miško, pasistatė namelį Dervonkų kaime, ten ir gyvenome.
[Smołwy, MSZ29]*

[Išėjau pas ūkininkus. Tokie turtingi buvo, su mama draugavo. Turėjo daugiau kaip šimtą hektarų. Patys nepajėgė tos žemės apdirbti. Samdydavo, gerai mokėdavo. Dar nedidelė buvau, o po du zlotus per dieną uždirbdavau. Gerai taip. Už du zlotus galėjau ir suknelę nusipirkti. Karvė kainavo septyniasdešimt, o jei aštuoniasdešimt, tai jau labai gera karvė.] (Kimbarciszki, EM20).

*[...] sakė tėvas, kai arklius šerdavo,
tai jo sūnus. Augindavo ristūnus
parduoti. Davė tėvui dešimt zlotų
premijos, kad gerai prižiūri kumelę.
Tai jau pono sūnus, atvažiavęs iš
Lenkijos. (Mejkszty, JSz42)*

*[Leščinskis daktaras buvo, tėvas pas
jį visą laiką tarnavo. Ir krikšto tėvai
jie. Žemiau prie dvaro buvo
koplytėlė, ten per šv. Onos atlaidus
kunigas atvažiuodavo. Mane iš dvaro
ten nešė krikštyti.] [Smołwy, MSZ29]*

*Dar mes eidavome, ta ponia buvo
įtaisyti tokia siuvėja ir tokias
neturtingesnes mergaites mokė siūti.
Na tai aš nuėjau už mamytę, jinai
mane užrašė, aš vaikštinėjau į
Meikštus. Kartu ir poterius
kalbėjome, viską, ta Alžbieta ir tas
Šimonas, dar nedideli vaikai buvo.
[Gakiany, WP12]*

[Valdytojas buvo labai griežtas, nervingas. Sakydavo, kad jei ko nors ant darbininko supyksta, tai nusiveda j savo raštinę, primušą, o paskui, sako, duoda zlotą išsiėmęs, susimoka, ir jam nervai praeina. Sako, kai paskui ponas Meištavičius sužinojo, kad jis taip daro, ir išvarė. Sako, negalima taip žmonių mušti.] (Mejkszty, JSz42)

[Jo <Meikštovičiaus> motina, senutė, sakydavo, jau kojų nebevaldė, vežimėliu važinėjo. Kai dar paeidavo, žmones, savo darbininkus iš kaimo, tarsį gydydavo. Gydytojų nebuvo, tai, sako, jei kas susirgdavo, ji savo vaistų duodavo, gydydavo žmones.]
(Mejkszty, JSz42)

<O šiaip ponas <Meištavičius> visada neblogai mokėdavo. Tėvas dirbo, mama dirbo, kas mėnesį mokėdavo, jei reikėdavo į turgų ar kitur, visada duodavo arklį. Ir javais mokėdavo, jei nori. Susimalti miltų į Baltarusiją netoli. Tada buvo Lenkija, Lenkija ten buvo, dabar jau padarė sieną, Baltarusija, o tada galėjai visur į malūną nuvažiuoti. Duodavo į bažnyčią, į turgų moterims. Seniau arkliai ne tokie buvo, riebesni. Duodavo žmogų, kad nuvežtų, kur kas nori, – į bažnyčią, į turgų.

- *. O karves, sakydavo, – ir tėvas, ir mama, juk čia gyveno, – jei karvę turi, ji kartu su pono karvėmis po sodą vaikščioja, ir žiemą, jei nori, nereikia šerti. Yra žmonių, kurie šeria pono karves, tai ir darbininkų karves pašeria. Tik nueik savo karvės pamelžti ir pagirdyti. O taip, sako, ponas visą laiką savo šieną ir viskuo šerdavo žmonių, savo darbininkų ir tų, kurie pas jį dirbdavo, [karves]. Buvo tokių, kurie tik per darbymečius ką nors dirbdavo, ar bulves kasdavo, ar per rugiapjūtę, šienapjūtę ateidavo iš kaimų padėti. O tiems, kurie nuolat dirbdavo, tai ir mokėdavo, kaip sakoma, ir viską. Malkų, sako, privežta, na, nestorų, bet eik, pasikapok, kiek nori, ir kūrenk krosnį. Jeigu daržus sodina kokio moteris, o vyro neturi, ponas paskiria darbininkų, paskiria vyrą, kad suartų, kad pasodintų moteriai daržus, kad viską sutvarkytų. Gerai buvo]. (Mejkszty, JSz42)*
-

[Sako, tas ponas buvo labai geras. Kai karas kilo, reikėjo eiti į kariuomenę, vos į jį kas kreipdavosi, jis visus žmones išpirkdavo. Jei nenori į kariuomenę, o ima, jis ir išperka.]
(Mejkszty, JSZ42)

[Tada prieš karą daug iš tos Pabunės, kaip dabar vadina, iš Kałkoų, per karą ar prieš karą, kas ten buvo, neatsimenu, kad daug žmonių iššaudė. Nors ir partizanų čia visokių vaikščiojo, ir tų rusų, tų maskolių, na iššaudė juos, kur buvo pasislėpę miškuose, ir užkasė. Ir neleido, jau kai vokiečiai buvo, neleido tų palaikų išnešti. Tada kreipėsi į tą poną, jis nukeliavo pas vokiečius ir išpirko. Važiavo žmonės, iš kurių šeimų kas nors buvo tame miške, tose pelkėse palaidotas, atkasdavo, parsiveždavo į kapines, jau patys laidodavo.] (Mejkszty, JSZ42)

[...] kalbėjo, kad pas Chmelevskj reikėjo dirbti tris dienas per savaitę, o per kitas sau dirbi. Jei vienas anksčiau atėjai, muša. Žmonės iš kaimo eidavo dirbti, atėjai anksčiau negu kiti, muša, kad per anksti atėjai, per vėlai – ir vėl muša. Tai žmonės rinkdavosi kur nors miškuose, pelkėse ar slėniuose, visi būriu susirinkdavo ir visi būriu nueidavo. Labai netikęs buvo. (Mejkszty, JSz42)

[Jj <Meikštovičių> nužudė rusai. Kai jie atėjo, ponas buvo pabėgęs į Vilnių. Jį Vilniuje sugavo ir nužudė. Senieji pasakojo, kad labai mušė, o paskui prie arklio pririšo ir tempė, kol mirė. Nukankino žmogų. (Mejkszty, JSz42)

*Toje kopytélėje ir ponai palaidoti.
Dabar ten išgriauta, po karo išvertė tą
kopytėlę, lėkė aukso ieškoti, karstus
metalinius išstampė, išvartė. [Smołwy,
MSZ29]*